

પર્યાવરણ મિત્ર

આપણી ધરાનું સંરક્ષણ – આપણું ભવિષ્ય, આપણી જવાબદારી

આ વર્ષે વિશ્વ પર્યાવરણીય દિવસનો વિષય હતો “Our Land, Our Future”. પૃથ્વી પરની જમીન વધવાની નથી, જે જમીન છે એ જમીનના ઉપયોગ વિષે ચર્ચા કરવાની જરૂર છે. હકીકત એ છે કે આજે જમીનો બિનફળદ્રુપ બની રહી છે, કૃષિ માટેની જમીનનો ઉપયોગ બદલાઈ રહ્યો છે અને આપણે આ મુદ્દે ધ્યાન આપવાની જરૂર છે.

જમીન માત્ર ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર ઊભું કરવા માટે નથી, માળખાકીય સુવિધાઓ ઊભી કરવી પડે પણ જમીનનો મૂળ હેતુ અન્ન ઉત્પાદનનો છે એ વાત ભૂલવી જોઈએ નહીં. જમીન જંગલો-વૃક્ષો-હરિયાળી માટે પણ છે. આપણે જંગલો/વૃક્ષોનો નાશ કરીને જમીનો ઉપર માત્ર રોડ-રસ્તા, બિલ્ડીંગો, એરપોર્ટ અને અન્ય સુવિધા ઊભી કર્યાં કરીશું તો અનાજ ક્યાં વાવીશું? ખેડૂતો પાસે જમીન નહીં હોય તો અનાજ કોણ ઉત્પન્ન કરશે ? એ જ રીતે જંગલો/વૃક્ષો નહીં હોય તો કોણ ઝલોબલ વોર્મિંગને ઓછું કરશે?

જમીનને લોકો સ્થાવર મિલકત તરીકે જુએ છે. ખેડૂતો પાસેથી સસ્તા ભાવે જમીનો ખરીદી લઈને તેનો અન્ય ઉપયોગ માત્ર થોડા લોકોના ફાયદા માટે કરવામાં આવે છે. આવાસો, રોડ, રસ્તા, પૂલ, કોમર્શીયલ બિલ્ડીંગ, શાળા કોલેજ, હોસ્પિટલ માટે જમીનોની જરૂર છે જ તેની બિલકુલ ના નહિ, પરંતુ, તેનો વિવેકપૂર્વક ઉપયોગ કરવો પડે.

“Our Land, Our Future” – જમીનની સાચવણીની જવાબદારી હવે સવિશેષ યુવાનોની છે. યુવાનોએ જમીનના કરકસરયુક્ત વપરાશ અંગે જાગૃતિ ફેલાવવાનું કામ કરવાની જરૂર છે. જમીનોના વપરાશ અંગે હવે કડક કાયદાઓ લાવવા પડશે. માત્ર પૈસાદાર હોવાથી ગમે તે સ્થળે અને ગમે તે જમીનો ખરીદી લેવા પર હવે રોક લગાવવાનો સમય આવી ગયો છે.

મે – જૂન 2024

અંક 311 – 312

સંપાદન
મહેશ પંડયા

સંપાદકીય માર્ગદર્શન
ફાલ્ગુની જોષી

ફક્ત ખાનગી વિતરણ અને શૈક્ષણિક હેતુ માટે જ (અનિયતકાલીન)

આપણા સૌના ઉજ્જવળ ભવિષ્ય માટે જમીનની સાચવણી અને જમીનનો યોગ્ય ઉપયોગ કરવાની બાબત પર સહિયારા પ્રયત્નો કરવાની જરૂર છે. જમીનોના વ્યવહારિક ઉપયોગ સંદર્ભે શાળા, મહાશાળાઓમાં પણ અભ્યાસક્રમ મારફત સમજ ફેલાવવી પડશે. કૃષિ માટેની જમીનની રાસાયણિક ખતરો-દવાઓથી સુરક્ષા કરવી પડશે, નદીઓમાં થતા રેતી ખનન અટકાવવાથી તેના કિનારે આવેલી જમીનોની ક્ષારતા ઓછી થશે. એ જ રીતે, ગામમાં સામૂહિક ઉપયોગ માટેની ગૌચર જમીનોમાં રહેલી જૈવ વિવિધતાને પણ જાળવવી પડશે.

જો જમીનોનું યોગ્ય સંરક્ષણ નહિ કરીએ તો અન્ન સુરક્ષાનો ગંભીર પડકાર આપણી સામે છે. જમીનોની ગુણવત્તા તરફ ધ્યાન નહિ આપીએ તો સરકેસ વોટર (જમીન પરનું પાણી) અને ભૂગર્ભ જળની ગુણવત્તા બગડશે, સાથોસાથ વનસ્પતિ અને અન્ય પ્રજાતિઓના અસ્તિત્વ પર પણ ખતરો ઊભો થશે.

જમીન અને પાણી એકબીજા સાથે જોડાયેલા પરિબળો છે આજની સાંપ્રત પરિસ્થિતિમાં યુવાનોએ આગળ આવીને નેતૃત્વ કરવું પડશે. યુવામિત્રો જમીન સાથેનું જોડાણ છોડતા જાય છે. શહેરીકરણની આડઅસર રૂપે ખેતીનો વ્યવસાય યુવાઓ પસંદ કરતા નથી. ખેતી કરતો પરિવાર ખેતી છોડીને અન્ય વ્યવસાય શરૂ કરે ત્યારે ખેતી સાથેનું જોડાણ અને એ રીતે જમીન સાથેનું જોડાણ ગુમાવે છે. આની સીધી અસર આરોગ્ય પર પડે છે - ગામની કુદરતી હવા છોડી શહેરના સાંકડા વિસ્તારમાં રહેવા આવતો યુવાન જમીનની સાથોસાથ બીજું ઘણું ગુમાવે છે.

કેટલાક યુવાનો કુદરત તરફ પાછા ફરીને જમીન સાથેનું જોડાણ અખંડ રાખી રહ્યા છે, જમીનને નવસાધ્ય કરવાના પ્રયાસો ટેકનોલોજીની મદદથી કરી રહ્યા છે, આ બાબત આપણને આશાના કિરણ સમાન લાગે છે. આ યુવા પેઢી માનવની પાયાની જરૂરિયાત સંતોષતી જમીનોના સંરક્ષણ માટેની જવાબદારી ઉઠાવી લે એ જ આજના સમયની તાતી માંગ છે. જમીનનું રક્ષણ અને રી-જનરેશન હવે યુવાનોને માથે છે.

મહેશ પંડ્યા

ક્રમ	અનુક્રમણિકા	પાના નં
1	આપણી ધરાનું સંરક્ષણ - આપણું ભવિષ્ય, આપણી જવાબદારી	1
2.	પ્લાસ્ટિક પ્રદૂષણ અંગે સ્થાનિક અને આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રયાસોની સુસંગતતા	3
3	કોસ્ટલ ઝોન મેનેજમેન્ટ પ્લાન (CZMP) પબ્લિક કન્સલ્ટેશનની કાર્યવાહી નોંધ ક્યારે મળશે?	4
4	5 જૂન - વિશ્વ પર્યાવરણદિન - જમીન પૂર્વવત્ કરીએ, રણવૃદ્ધિ અટકાવીએ, દુકાળ પ્રતિકાર સહનતા વધારીએ...	7
5	ગ્રીન કેટાલિસ્ટ પ્રવૃત્તિઓ - યુવામિત્રોની પર્યાવરણ બચાવવાની કામગીરી	10
6	ગ્રામજનોના સ્વચ્છ પર્યાવરણના અધિકાર પર અદાલતની મહોર	14
7	છોટા પેકેટ, બડા પ્રોબ્લેમ : પેકિંગમાં સરળ, પર્યાવરણમાં ઉપાધિ	17
8	ગુજરાતની સાંપ્રત પર્યાવરણીય પરિસ્થિતિ - પુસ્તક પરિચય	20

પ્લાસ્ટિક પ્રદૂષણ અંગે સ્થાનિક અને આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રયાસોની સુસંગતતા અંગે પરિસંવાદ

પ્લાસ્ટિક પ્રદૂષણના ઉકેલ માટે સ્થાનિક નિષ્ણાતો સાથે એક પરિસંવાદનું આયોજન 15 મે 2024ના રોજ પર્યાવરણ મિત્ર દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું. પ્લાસ્ટિકની વૈશ્વિક સમસ્યાને નાથવા કાયદાકીય રીતે બંધનકર્તા સમજૂતી અંગે ચાલતી પ્રક્રિયા (INC) અને સ્થાનિક નિયમો-વ્યવસ્થા અંગે સમાજના વિવિધ નિષ્ણાતો સાથે પરિસંવાદ આયોજિત કરવામાં આવ્યો હતો.

Discussion forum on Way to Solve Global Plastic Crisis - Exploring Possibilities for Local Intervention in The INC Journey - આ પરિસંવાદમાં પ્લાસ્ટિક પ્રદૂષણની સમસ્યાના ઉકેલ માટે સહિયારા પ્રયાસો પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો હતો. જેમાં શિક્ષણ વિદો, સામાજિક કાર્યકરો, અસંગઠિત રીતે કચરો વીણતા કામદારો (વેસ્ટ પિકર્સ) સાથે કામ કરતા પ્રતિનિધિઓ, ટેકનોક્રેટ્સ, વકીલો અને અન્ય નિસ્બત ધારકો સામેલ થયા હતા.

કાર્યક્રમની શરૂઆતમાં પર્યાવરણ મિત્રના નિયામક મહેશભાઈ પંડ્યાએ ભારતમાં પ્લાસ્ટિક પ્રદૂષણ અને પ્લાસ્ટિક મેનેજમેન્ટ રુલ્સની જોગવાઈ અને અમલીકરણ અંગેની વાત કરી હતી, તેમણે સ્થાનિક અને રાષ્ટ્રીય સ્તરની સમગ્ર પરિસ્થિતિનો ચિતાર રજૂ કર્યો હતો. ઇન્ટરનેશનલ નિગોશિયેટિંગ કમિટી (INC) જે સંયુક્ત રાષ્ટ્રસંઘના પર્યાવરણ પ્રોગ્રામના ઠરાવ દ્વારા રચાઈ છે, તેને આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરની કાનૂની રીતે બંધનકર્તા સમજૂતી ઘડવાની જવાબદારી આપવામાં આવી છે. ભારત સરકારના પ્રતિનિધિઓ આ સમજૂતીની વિવિધ બેઠકોમાં સહભાગી બની રહ્યા છે. સંયુક્ત રાષ્ટ્રસંઘના પર્યાવરણ પ્રોગ્રામ સાથે જોડાયેલી સ્વૈચ્છિક સંસ્થાઓના પ્રતિનિધિઓ પણ આ પ્રક્રિયામાં સહભાગી બને છે. પર્યાવરણમિત્ર INC ની અગાઉની બેઠકોમાં સહભાગી બનતું રહ્યું છે, આ ઉપરાંત સમગ્ર પ્રક્રિયામાં પોતાના અભિપ્રાયો લેખિતમાં આપતું રહ્યું છે.

આ પરિસંવાદમાં ટેકનોક્રેટ ડો.ચિરાગ ભીમાણીએ સમગ્ર INC પ્રક્રિયા અંગે વિસ્તૃત માહિતી આપી હતી. તાજેતરમાં કેનેડા ખાતે યોજાયેલ ઇન્ટરનેશનલ નિગોશિયેટિંગ કમિટીની પ્રક્રિયા અંગે વાત શરૂ કરીને આ બેઠકમાં થયેલ મહત્વની બાબતો અંગે સહભાગીઓને આપી હતી. ડો.ચિરાગ ભીમાણીએ પર્યાવરણમિત્રના પ્રતિનિધિ તરીકે INC ની કેનેડા ખાતેની ચોથી બેઠકમાં સહભાગી બન્યા હતા તેના અનુભવોની વાત કરી હતી.

કન્ઝ્યુમર એજ્યુકેશન એન્ડ રિસર્ચ સેન્ટર (CERC) ના ડો. અનંદિતા મહેતાએ ગ્રાહકો આ મુદ્દે શું ભૂમિકા ભજવી શકે તેની સચોટ વાત કરી. તેમણે જણાવ્યું કે ગ્રાહકલક્ષી બજાર વ્યવસ્થામાં પ્લાસ્ટિક સર્વત્ર વ્યાપી ચૂક્યું છે ત્યારે ગ્રાહકોની પસંદ અને ભૂમિકા આ મુદ્દે અગત્યની બની રહેશે.

પ્લાસ્ટિક પ્રદૂષણ અંગેની કાનૂની રીતે બંધનકર્તા આ સમજૂતી અનુસાર રાષ્ટ્રીય અને સ્થાનિક સ્તરે નિયમો બને અને અમલીકરણ થાય તેમાં સ્થાનિક સમસ્યાઓ-પ્રયાસોનું યોગદાન કેવી રીતે થાય તેની વિસ્તૃત ચર્ચા આ

પરિસંવાદમાં થઈ. ત્યારબાદના ખુલ્લા સત્રમાં કાર્યક્રમમાં સામેલ નિષ્ણાતોએ પ્લાસ્ટિક પ્રદૂષણની સમસ્યા અંગે આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રયાસોની સાથોસાથ સ્થાનિક સ્તરે શું કરી શકાય તે અંગે સૂચનો આપ્યા હતાં. સ્થાનિક પ્રયાસો અને આંતરરાષ્ટ્રીય કાનૂની જોગવાઈઓ સાથે મળીને પ્લાસ્ટિક કાઇસિસ ઉકેલી શકાય તેની આશા સાથે આ પરિસંવાદ સંપન્ન થયો હતો.

કોસ્ટલ ઝોન મેનેજમેન્ટ પ્લાન (CZMP) પબ્લિક કન્સલ્ટેશનની કાર્યવાહી નોંધ ક્યારે મળશે?

મહેશ પરમાર

કોસ્ટલ ઝોન મેનેજમેન્ટ પ્લાન (CZMP) સંદર્ભે ગુજરાત પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડ, ગાંધીનગર દ્વારા ડિસેમ્બર-2023 થી માર્ચ-2024 ના સમયગાળા દરમિયાન ગુજરાતના દરિયાકાંઠા વિસ્તારોમાં આવતા 16 જિલ્લાઓમાં સી.આર.ઝેડ. નોટીફિકેશન 2019 અંતર્ગત પબ્લિક કન્સલ્ટેશન યોજવામાં આવ્યા હતા. જોકે, કોસ્ટલ ઝોન મેનેજમેન્ટ પ્લાન (CZMP) માટે 16 જિલ્લાઓમાં યોજાયેલ પબ્લિક કન્સલ્ટેશનની કાર્યવાહી નોંધ - મિનિટ્સ આજદિન સુધી ગુજરાત પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડની ઓફિસિયલ વેબસાઈટ પર મૂકવામાં આવી નથી. 16 જિલ્લાઓમાં યોજાયેલ પબ્લિક કન્સલ્ટેશનમાં બે સ્થળે આ અંગેના ડ્રાફ્ટ નકશાઓ તથા રીપોર્ટ સંબંધિત સ્પષ્ટતાઓ માંગતા જવાબદાર સત્તાતંત્ર સ્પષ્ટતાઓ કરી શકેલ નહિ અને સ્થાનિક લોકો દ્વારા ઉગ્ર વિરોધ થતા બેઠક મોકૂફ રાખવી પડી હતી, ફરીવાર આયોજિત કરવાની વાત કરી હતી પરંતુ હજુ સુધી આ બંને સ્થળોનું પબ્લિક કન્સલ્ટેશન ફરીવાર થયું નથી.

આ અંગે વધુ વિગતો જાણવાનો પ્રયાસ કર્યો તો લોકો દ્વારા થયેલ રજૂઆતોથી CZMP માટે યોજાયેલ પબ્લિક કન્સલ્ટેશન અંગે નીચે મુજબની બાબતો જાણવા મળી.

- પબ્લિક કન્સલ્ટેશનના આયોજન અંગે - સી.આર.ઝેડ. નોટીફિકેશન 2019 માં એવી કોઈ સ્પષ્ટતા નથી કે, પબ્લિક કન્સલ્ટેશન કોણ, કઈ રીતે કરશે - તેની કોઈ પ્રક્રિયા બતાવાઈ નથી. બસ કહી દેવાયું છે કે, પર્યાવરણ સુરક્ષા ધારા ૧૯૮૬ હેઠળ પબ્લિક કન્સલ્ટેશન કરવાનું રહેશે. પરંતુ, પબ્લિક કન્સલ્ટેશન માટેની કોઈ માર્ગદર્શિકા નથી. જેમકે, પબ્લિક કન્સલ્ટેશનની પ્રક્રિયા શું હશે ? જાહેરખબર કઈ રીતે આપવાની

રહેશે? પબ્લિક કન્સલ્ટેશન માટેની સમિતિમાં કોણ-કોણ સભ્યો હશે? લાગતા-વળગતા દ્વારા થયેલ રજૂઆતો કે વાંધાઓનું સ્પષ્ટીકરણ કેટલા સમયમાં કે દિવસમાં કરવાનું રહેશે ? યોજાયેલ પબ્લિક કન્સલ્ટેશનની કાર્યવાહી નોંધ કેટલા સમયમાં કે દિવસમાં પ્રકાશિત કરાશે તથા કાર્યવાહી નોંધની કોપી રજૂઆત કરનાર લોકોને કેટલા સમયમાં આપવાની રહેશે ? - આ બાબતો આ નોટીફિકેશનમાં સ્પષ્ટ કરાઈ નથી જેથી તટસ્થ અને ન્યાયિક રીતે લોકોની સહભાગિતા અંગે સવાલ ઉઠે એ સ્વાભાવિક છે.

- સ્થાનિક ભાષામાં અહેવાલની ઉપલબ્ધતા - કોસ્ટલ ઝોન મેનેજમેન્ટ પ્લાન માટે ગુજરાતમાં યોજાયેલ પબ્લિક કન્સલ્ટેશનમાં અન્ય બીજી પણ બાબતો પણ નોંધવી જોઈએ - જેમકે, નામદાર વડી અદાલત દિલ્હીના W.P.(C) 3747/2020 & CM APPL.13426/2020 ચૂકાદામાં સ્પષ્ટ કહેવાયું છે કે જે કાયદાથી ઘણા બધા લોકોને એટલે કે ખૂબ મોટા સમુદાયને અસર કરતી બાબત હોય અને મોટો ફેર પડતો હોય તો તે કાયદાથી સંલગ્ન બધી બાબતો અંગેની વિગતો સ્થાનિક રાજ્ય ભાષામાં ઉપલબ્ધ કરાવવી જોઈએ અને તે કેન્દ્રીય અને રાજ્ય સ્તરે ઓફિસિયલ વેબસાઈટ પર ઉપલબ્ધ હોવી જોઈએ જેથી કરીને સ્થાનિક લોકો તેમાં પોતાના અભિપ્રાય, સૂચનો કે વાંધા સરળતાથી રજૂ કરી શકે. પરંતુ, ગુજરાત રાજ્યના 16 જિલ્લાઓના દરિયાકાંઠા વિસ્તારના ખૂબજ મોટા સમુદાયને, અનેક ગ્રામવાસીઓના જીવનનિર્વાહ પર અસર કરનાર, CZMPની અસર હેઠળ આવનાર વિસ્તાર હોવા છતાં આ બાબત ધ્યાનમાં લેવાઈ નથી અને સ્થાનિક નકશા સહિતની વિગતો પ્રાદેશિક ભાષામાં ઉપલબ્ધ થઈ નથી.

CRZ નોટીફિકેશન સંદર્ભે નામદાર વડી અદાલત મદ્રાસ, તામીલનાડુના W.P(MD)No.22690 of 2023 ના ચૂકાદામાં એ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે, આ નોટીફિકેશન એ ફક્ત અંગ્રેજી અને હિન્દીમાં જ ઉપલબ્ધ છે જે સ્થાનિક સમુદાયના લોકો/માછીમાર વાંચી કે સમજી શકે નહિ જેથી સ્થાનિક ભાષામાં ઉપલબ્ધ કરાવવું. પરંતુ, આ નોટીફિકેશન સ્થાનિક ભાષામાં ઉપલબ્ધ કરાયું નથી અને આ બાબત ધ્યાને લીધા વગર લોક-સુનાવણીનું આયોજન કરવામાં આવ્યું હતું. ઉપરાંત CZMPના નકશા પણ સ્થાનિક ભાષામાં ઉપલબ્ધ નથી. સ્થાનિક ભાષામાં વિગતો ઉપલબ્ધ ન હોવાથી વાસ્તવિક સ્થિતિ અંગે લોકો પોતાની રજૂઆત કે સૂચનો કરવામાં મુશ્કેલી અનુભવે.

- વ્યાપક પ્રસિધ્ધિ - આ ઉપરાંત, ભારત સરકારના વન, પર્યાવરણ અને જળવાયું પરિવર્તન મંત્રાલયના 18 જાન્યુઆરી, 2019 ના CRZ નોટીફિકેશનના પરિશિષ્ટ-4 માં દર્શાવેલ CZMP તૈયાર કરવા માટેની માર્ગદર્શિકા પણ જોવી જોઈએ તેવું સ્થાનિક લોકોનું મંતવ્ય છે. આ માર્ગદર્શિકામાં સ્પષ્ટ કહેવાયું છે કે, પબ્લિક કન્સલ્ટેશન માટે વ્યાપક પ્રસિધ્ધિ કરવી. પરંતુ, એવું થયું નથી અને એક અંગ્રેજી અને એક ગુજરાતી એમ ફક્ત બે ભાષાના અખબારમાં જાહેરખબર જ આપવામાં આવી હતી. અન્ય કોઈ માધ્યમ દ્વારા પ્રસિધ્ધિ કરાઈ ન હતી. અખબારી જાહેરાતમાં ગામોમાં સારાંશ અંગેનો ઉલ્લેખ પણ હતો. ઘણા વિસ્તારોમાં પબ્લિક કન્સલ્ટેશન કરવાના બે-ત્રણ દિવસ પહેલાં જ ગ્રામ પંચાયતોને જાણ કરાઈ અને કાર્યકારી સારાંશ આપવામાં આવ્યો હતો, નકશાઓની કોપી તો આપી જ નથી.

- નકશાઓમાં અધૂરી માહિતી - CRZ નોટીફિકેશનના ક્લોઝ 5. Classification of CRZ areas (i) માં દર્શાવ્યા મુજબ CZMPના જે નકશાઓ પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યા છે તેમાં જમીનના ઉપયોગને કલર કોડ સાથે સ્પષ્ટ

રીતે સીમાંકન કે અંકિત કરવામાં આવેલ નથી, તેના આયોજન વિષે માહિતી આપવામાં આવી નથી તથા જમીનના ઉપયોગ અંગે જુદા કોઈ નકશા બનાવવામાં આવ્યા નથી / પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યા નથી.

- CRZ નોટીફિકેશનના ક્લોઝ 5. Classification of CRZ areas (iii) માં કહેવાયું છે કે નકશામાં માછીમારીના ગામો, માછીમાર સમુદાયની સામુહિક/જાહેર સ્થળો, માછલી સૂકવવાના વિસ્તારો, જાહેર બાંધકામો, સ્કૂલો, દવાખાનાઓ, રોડ-રસ્તાઓ વગેરે ગામના નકશામાં ચિહ્નિત કરવામાં આવેલા હોવા જોઈએ જેના આધાર પર રાજ્યો અને કેન્દ્રશાસિત પ્રદેશોના વિસ્તરણ અને અન્ય જરૂરિયાતો અંગે વિગતવાર યોજનાઓ તૈયાર કરાશે. પરંતુ, જીલ્લા પ્રમાણે પ્રસ્તુત કરેલા CZMP નકશા આ બાબતોનો આધાર રાખીને બનાવેલા નથી, લેજેન્ડ માં તેનો કોઈ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો નથી અને ગામના નકશામાં પણ આ વિગત પૂર્ણ રીતે સમાવિષ્ટ છે કે નહિ તે જાણવાનો કોઈ આધાર નથી.
  - સ્થાનિક લોકોનું કહેવું છે કે CZMPના નકશા બનાવવા માટે કેડસ્ટ્રલ/ગામના નકશા પહેલા બનાવવા જોઈએ અને તેના આધારે CZMPના જીલ્લા સ્તરીય નકશા બનાવવા જોઈએ.
  - CRZ નોટીફિકેશનના ક્લોઝ 5. Classification of CRZ areas (iv) માં દર્શાવેલ પાણીના વિસ્તારો ક્યા પ્રકારના છે જેમ કે, દરિયો, ખાડી, તળાવ વગેરે નકશામાં તો નથી જ દર્શાવાઈ પણ તેનો ઉલ્લેખ લેજેન્ડમાં પણ કરવામાં આવેલ નથી
  - CRZ નોટીફિકેશનના ક્લોઝ 5. Classification of CRZ areas (v) માં દર્શાવ્યા મુજબ જળાશયોમાં માછીમારી ઝોન અને માછલી સંવર્ધન વિસ્તારો નકશામાં સ્પષ્ટપણે ચિહ્નિત થયેલ હોવા જોઈએ પરંતુ માછીમારીના વિસ્તારો નકશામાં દર્શાવેલ નથી અને લેજેન્ડમાં પણ તેનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલ નથી.
- આ CZMP ના નકશા બનાવવા માટે CRZ નોટીફિકેશન 2019 માં પ્રક્રિયા બતાવી છે તે અને F.No. 12-1/2019-IA III, Dated 26-06-2019, GUIDELINES FOR UPDATION OF COASTAL ZONE MANAGEMENT PLAN (CZMP) PREPARED AS PER CRZ NOTIFICATION, 2011 TO ALIGN IT WITH CRZ NOTIFICATION, 2019 માં આપેલ માર્ગદર્શિકા ખૂબજ મર્યાદિત છે અને બહોળા ક્ષેત્રને આવરી લેતી કોઈ માર્ગદર્શિકા નથી જેની સામે Letter No. F.No. IA3-12/152021-IA.III (E-157369), Dated 12 October, 2023 regarding Standard Operating Procedure (SOP) for seven authorised agencies and related issues for uniformity in preparation of CRZ maps from Ministry of Environment, Forest and Climate Change Government of India દ્વારા જે માર્ગદર્શિકા આપી છે તે નકશા બનાવવા માટે ઘણાઅંશે વિસ્તૃત બાબતો આવરી લે છે પરંતુ CZMP ના નકશા બનાવવા માટે આ માર્ગદર્શિકાને ધ્યાને લેવાઈ લગતી નથી એવું સ્થાનિક લોકોનું મંતવ્ય છે.

પર્યાવરણીય બાબતોમાં લોકોની સહભાગિતા વધે એ ખૂબ જરૂરી છે ત્યારે લોકોને સહભાગી થવામાં સાનુકૂળ થાય તે રીતે પ્રક્રિયા અપનાવવામાં આવે તે અનિવાર્ય છે.

5 જૂન - વિશ્વ પર્યાવરણદિન

જમીન પૂર્વવત્ કરીએ, રણવૃદ્ધિ અટકાવીએ, દુકાળ પ્રતિકાર સહનતા વધારીએ...

નરેશ ઠાકર

વર્ષ 1973થી, પર્યાવરણની વિશેષ માવજત કાજે, દર વર્ષે 5મી જૂનના દિવસને 'વિશ્વ પર્યાવરણ દિન' તરીકે આંતરરાષ્ટ્રીય સ્તરે ઉજવવામાં આવે છે. વિશ્વના 150થી વધુ દેશોના લાખો લોકો, વિભિન્ન કાર્યક્રમોમાં ભાગ લે છે. યુએનઇપી-યુનાઇટેડ નેશન્સ એન્વિરોન્મેન્ટ પ્રોગ્રામ સંસ્થા દ્વારા વર્તમાન વર્ષ 2024ના વિશ્વ પર્યાવરણ દિનનું થીમ, 'લેન્ડ રિસ્ટોરેશન, ડેઝર્ટિફિકેશન એન્ડ ડ્રોટ રિસિલિયન્સ' વિષયે જાહેર કર્યું છે. જેનો મતલબ, 'ઉજ્જડ જમીન પૂર્વવત્ કરીએ, વેરાન જમીનની રણવૃદ્ધિ થતી અટકાવીએ, દુકાળ પ્રતિકાર સહનતા વધારીએ', એવું સમજાય છે. યુએનઇપીનો વિશ્વ પર્યાવરણ દિન, 2024ની ઉજવણીનો મુખ્ય કાર્યક્રમ, ધ કિન્ગડમ ઓફ સાઉદી અરેબિયાના યજમાનપદે છે.

યુએનના અહેવાલ મુજબ, પૃથ્વી પરની આશરે 40 ટકા જમીન ઉજ્જડ થઈ છે. આથી, તેની માઠી અસર વિશ્વની અડધી વસ્તી ભોગવી રહી છે. વિશ્વમાં વર્ષ 2000થી દુકાળની ઘટનાઓની સંખ્યામાં 29 ટકાનો વધારો થયો છે. આ ભયાનક ચેતવણી છે. જેથી, જો વિના વિલંબે ઉચિત પગલાં નહીં લેવાય તો, વર્ષ 2050 સુધીમાં વિશ્વની ત્રણ ચતુર્થાંશ વસ્તી માઠા પરિણામો ભોગવશે.

જૈવિક વિવિધતાને થતી હાનિ તેમજ ક્લાયમેટ ચેન્જની અસરો ખાળવાની કડીરૂપ ભૂમિકા પૃથ્વી પરની જમીન નિભાવે છે. વન નિકંદન, ખેતી કરવાની હાનિકારક પદ્ધતિઓ, શહેરીકરણ તેમજ ખાણ-ખનન જેવી બેફામ પ્રવૃત્તિઓને કારણે પૃથ્વીની લગભગ ૨૫ ટકા જમીનને માઠી અસર થઈ રહી છે. આવા જ કારણોસર જમીન વેરાન બની રહી છે. ઉપરાંત, પ્રકૃતિના ઇકોલોજીકલ પરિબલો અસંતુલિત થતા જોવા મળે છે. પરિણામે કુદરતી મહત્વની ઇકોસિસ્ટમની ઉપયોગિતા ખોરવાઈ જવાથી, લોકોને તેમની સુખાકારી તેમજ આજીવિકાથી વંચિત રહેવાની સમસ્યા સહેવી પડે છે.

ઉજ્જડ જમીનને પૂર્વવત્ કરવી (રિસ્ટોરેશન) એટલે કે, માનવજીવન, વન્યજીવો અને વનસ્પતિસૃષ્ટિ માટે કુદરતી તેમજ સલામતપણે ઉપયોગી ભૂતળ બનાવવા માટે ફેરફાર કરવાની ઇકોલોજીકલ પ્રક્રિયા છે. બીજી રીતે કહીએ તો, જમીનને ઉજ્જડ થતી રોકવી, કે ઉજ્જડ જમીન પર પુનઃ વનવૃદ્ધિ કરવી, આવી ભૂમિ સંવર્ધિત કરવી, અથવા વેરાન બનાવતી કુદરતી પ્રક્રિયાઓ સામે રક્ષિત કરવા જેવા પગલાં લેવાને જમીન પૂર્વવત્ કરવાની પ્રક્રિયા ગણાય છે. તેના હેતુમાં, જૈવિક વિવિધતાની વૃદ્ધિ કરવી, ઇકોસિસ્ટમની ઉપયોગિતા પુનઃઉપલબ્ધ કરવી તેમજ ક્લાયમેટ ચેન્જનો પ્રભાવ ઘટાડવો, સાથોસાથ આર્થિક વિકાસની અન્ય બાબતો પણ સામેલ છે. નદીઓના પૂર જેવી કુદરતી આફતો ખાળવા, તેમજ બીજી તરફ જમીનની ઉત્પાદન ક્ષમતા વધારી ખાદ્ય પુરવઠો વધારવા માટે આ પ્રક્રિયા સહાયક બને છે.

જમીનની કથળેલી ગુણવત્તા તેમજ સ્થાનિક સમુદાયોની જરૂરીયાતો પ્રમાણે, ઉજ્જડ જમીનને પૂર્વવત્ કરવાની ટેકનિકમાં ફેરફારો કરવામાં આવે છે. આ અંગે, સ્થાનિક વનસ્પતિનો ઉછેર, જમીનની ગુણવત્તા કાયમી ધોરણે

જાળવવા વ્યવસ્થા કરવી, આવા વિસ્તારોને સુઆયોજિત સુરક્ષિત કરવા, તેમજ કૃષિ-વનીકરણ પ્રણાલીઓ અપનાવીને, જમીનની ગુણવત્તાની માવજત તેમજ જમીનની ઉત્પાદક ક્ષમતા પૂર્વવત્ કરવા જેવા પગલાં લઇ શકાય છે.

વેરાન જમીનને પૂર્વવત્ કરવાની પ્રક્રિયા ક્લાયમેટ ચેન્જનો પ્રભાવ ઘટાડવામાં પણ સહાયક બને છે. પોષણયુક્ત જમીન, વાતાવરણમાં રહેલા કાર્બન ડાયોક્સાઇડ વાયુને નોંધપાત્ર પ્રમાણમાં શોષીને સંગ્રહ કરવાનું કાર્ય પણ કરે છે. લગભગ 80 ટકા કાર્બન ભૂમિતલ ઇકોસિસ્ટમની જમીનમાં સંગ્રહિત થયેલ જણાયો છે. ઉજ્જડ જમીનને પૂર્વવત્ કરવાથી, વાતાવરણમાં ભળતા વધારાના કાર્બનને કેટલાંક અંશે શોષી લેવામાં મદદરૂપ બની શકે છે. વેરાન જમીનના વિસ્તારોને પૂર્વવત્ કરવાથી, કાર્બનનું પ્રમાણ ઘટાડવા, ગ્રીનહાઉસ ગેસ ઉત્સર્જનમાં ઘટાડો કરવા, તેમજ ક્લાયમેટ ચેન્જનો પ્રભાવ ઓછો કરવાના વૈશ્વિક પ્રયાસોમાં સહાયક ભૂમિકા અદા કરી શકે છે.

ઉજ્જડ જમીનને પૂર્વવત્ કરવાની સફળતા માટે, સ્થાનિક હિતધારકોની ભૂમિકા આવશ્યક છે. વેરાન જમીનને પૂર્વવત્ કરવાના પ્રયાસોમાં સ્થાનિક સમુદાયોને સામેલ કરવાથી, ભાગીદારીનો તેમને ભરોસો થાય છે, નિત્ય મળી રહે તેવી આજીવિકા સાથે તેઓ સશક્ત બને છે, સાથોસાથ આવી ભૂમિ સાથે તેઓનો નાતો મજબૂત બને છે. આ રીતે જમીનને પૂર્વવત્ કરવાની યોજનાનો અમલ કરવાથી ઉજ્જડ જમીનનો પ્રતિકૂળ પ્રભાવ ઘટાડવા સાથે દુકાળ પ્રતિકાર સહનતાની લાંબાગાળાની સફળતા મેળવવામાં સહાયક બનશે.

ઉજ્જડ જમીનને પૂર્વવત્ કરવાના ફાયદા : આ પ્રક્રિયા, ઉજ્જડ જમીનની ગુણવત્તા સુધારી તેને ફળદ્રુપ બનાવે છે, જમીનની ભેજ સંગ્રહ ક્ષમતા વધારે છે, તેમજ જમીનને વેરાન થતી અટકાવે છે. આ ઉપરાંત, વૃક્ષો, પ્રાણીઓ અને સુક્ષ્મજીવો માટે આશ્રયદાતા બનીને જૈવવિવિધતાનું સંવર્ધન કરવામાં મદદરૂપ બને છે. આમ, વેરાન જમીનને પૂર્વવત્ કરવાની પ્રક્રિયા, એકંદરે ઇકોસિસ્ટમની તંદુરસ્તી જાળવવામાં ટેકો કરે છે.

દુકાળ પ્રતિકાર સહનતા: કિસાન સમુદાયો, દુકાળનો સામનો કરવા માટે, જમીન તેમજ જળ સંસાધનોની અસરકારક વ્યવસ્થા દ્વારા દુકાળ ખમવા, સહનતા વધારવાની આગવી કુનેહ ધરાવે છે. દુકાળની પરિસ્થિતિથી લઇને સામાન્ય વરસાદ આવે ત્યાં સુધી થતા ફેરફારોના સમયગાળા અગાઉ, યથાસ્થિતિ જાળવવા માટે ખેડૂતો સખત મુશ્કેલીઓનો સામનો કરે છે.

રણવૃદ્ધિ: આબોહવામાં વિભિન્ન ફેરફારો તેમજ માનવીય અનેક પ્રવૃત્તિઓના પરિબળોના પરિણામે સૂકાભટ, અર્ધસૂકા કે નહિવત્ ભીનાશવાળા વિસ્તારોની જમીન ઉજ્જડ કે વેરાન બનવાની પ્રક્રિયાને રણવૃદ્ધિ કહે છે. આ રણવૃદ્ધિ પ્રક્રિયામાં, કેટલીક ફળદ્રુપ ભૂમિ પર મોજૂદ વન્ય તેમજ પ્રાણીસૃષ્ટિનું નિકંદન થવાથી, આવી જમીન ઉજ્જડ કે વેરાનરૂપે રણમાં પરિવર્તિત થયેલ ગણાય છે. દુકાળ, વન નિકંદન, ક્લાયમેટ ચેન્જ, માનવીય બેફામ પ્રવૃત્તિઓ અથવા આડેઘડ થતી ખેતીના કારણોસહ જમીન વેરાન બનવાથી રણવૃદ્ધિ થાય છે. 'આબોહવાના અણધાર્યા પરિવર્તનો' તેમજ 'માનવીય બેફામ પ્રવૃત્તિઓ' રણવૃદ્ધિના બે મુખ્ય કારણો છે. જેમાં, કુદરતીરીતે ફાલેલા ઝાડી-ઝાખરાંનું નિકંદન, બળતળ માટે બેફામ વૃક્ષછેદન, અસુરક્ષિત ઇકોસિસ્ટમના સૂકાભટ, કે નહિવત્ ભીનાશવાળા વિસ્તારોની ક્ષમતાથી વધુ ખેડકામ જેવી વિપરીત પ્રવૃત્તિઓ રણવૃદ્ધિના કારણો છે.

દુકાળમાં, લોકોની આજીવિકા ધીનવાય છે, બીમારી અને મોતનું જોખમ વધે છે. તેમજ દુકાળ લોકો માટે સામૂહિક સ્થળાંતરનું કારણ બને છે. વિશ્વની 40 ટકા વસ્તી, પાણી અછતનો ભોગ બની છે. દુકાળગ્રસ્ત વિસ્તારોમાં પાણીની તંગી, પાક નિષ્ફળતા, અકાલ અને ભૂખમરો થાય છે. ખાદ્ય પાકને ટેકારૂપ થોડું પાણી પણ ભાગ્યે જ મળે છે. જનસમુદાયો કુપોષણ, શરીરને જરૂરી પ્રવાહીની ઊણપ તેમજ સંબંધિત રોગોનો ભોગ બને છે. સામૂહિક જનસ્થળાંતર, આંતરિક વિસ્થાપન તેમજ આંતરરાષ્ટ્રીય શરણાર્થીઓની શિબિરો દુકાળના પરિણામો છે. સામાજિક અશાંતિ, પાણી અને ખોરાક સહિતના કુદરતી સંસાધનો માટે ઝઘડાનું કારણ પણ દુકાળ બને છે. વર્ષ 2030 સુધીમાં, દુકાળને કારણે વિશ્વભરમાં લગભગ 70 કરોડ લોકોના માથે વિસ્થાપિત થવાનું જોખમ ઊભું છે.

ભારતમાં કેટલાંક વિસ્તારોમાં, ચોમાસાની નિષ્ફળતાને કારણે પાણીની અછત સર્જાય છે, પરિણામે ખેતીમાં નબળી ઉપજ થાય છે. દક્ષિણ પૂર્વ મહારાષ્ટ્ર, ઉત્તરીય કર્ણાટક, આંધ્રપ્રદેશ, ઓડિશા, ગુજરાત, તેલંગાણા અને રાજસ્થાનના આંશિક વિસ્તારો ઘણી વખત દુકાળગ્રસ્ત રહે છે. નહિવત્ ભીનાશવાળા વિસ્તારોમાં ઝાડી-ઝાખરાં સાથે વનીકરણ વધારવું, ઝાડ-પાનના કચરા સમેત માટી-કાંકરા, પથરાના રેત-પાળા બાંધવા, ઉપરાંત પાણી તેમજ જમીન સુધારવાની ટેકનિક, રણવૃદ્ધિનું જોખમ ઘટાડવાના ઉપાયો ગણાય છે.

બીજી તરફ, દુકાળ ખમીને સહનતા વધારવાના ઉપાયો પણ સૂચવ્યા છે. જેવા કે, કુદરતી એક્વફર (ભૂગર્ભ જળસ્રોત)ની જળ સંગ્રહ ક્ષમતા વધારવા, તેમજ જરૂરીયાત મુજબ ફરી પાણી મેળવવા ઉચિત માળખાકીય સુવિધાઓનું નિર્માણ કરવું જોઈએ. પાણી પુરવઠાના વિકલ્પોમાં વૈવિધ્યતા લાવીને, વર્તમાન જળસ્રોતોનો વિસ્તાર કરવો જોઈએ. ઉપલબ્ધ જળભંડારોની સંગ્રહ ક્ષમતા વધારવી જોઈએ. વળી, દરિયાની ખાડીના ઓછી ભરતી થતા, પહોળા-છીછરાં આકાર જેવા વિસ્તારને જોડતા નદીના મુખપ્રદેશમાં ખારા-મીઠાં પાણી અલગ ભરાય તેવા ઓછી ઊંચાઈના બંધ બાંધવા જોઈએ.

વર્ષ 1994થી રણવૃદ્ધિની વૈશ્વિક સમસ્યાના ઉકેલ માટે યુએન સંઘર્ષ કરી રહ્યું છે. યુએન દ્વારા વર્ષ 2021થી 2030 દરમિયાનના મુખ્ય કાર્યક્રમોમાં માનવીય બેકામ પ્રવૃત્તિઓથી પ્રભાવિત થયેલ પૃથ્વીની ઇકોસિસ્ટમને પૂર્વવત્ કરવા, ઉચિત પગલાં લેવાડાવવાના મુખ્ય લક્ષ પર ધ્યાન આપી રહ્યું છે. આપણી પૃથ્વીની ઇકોસિસ્ટમને પૂર્વવત્ કરવા તેમજ તેને સુરક્ષિત રાખવાની પણ તાતી જરૂરિયાત છે. વર્તમાન વર્ષ 2024ને, યુએન દ્વારા રણવૃદ્ધિ અટકાવવાના સંઘર્ષ બાબતે ત્રણ દાયકા અગાઉ થયેલ સમજૂતીની 30મી વર્ષગાંઠે આ મિશન સાકાર કરવાનું જાહેર કર્યું છે.

ચાલો, આપણે સૌ વેરાન જમીન પૂર્વવત્ કરવા, વેરાન જમીનની રણવૃદ્ધિ થતી અટકાવવા, તેમજ જળ સંરક્ષણની યોજનાઓ વધારી દુકાળ પ્રતિકાર સહનતા વધારવાના પ્રયાસોમાં સહાયક બનીએ.

લાંબા અંતરાલ બાદ પર્યાવરણમિત્ર સામાયિક પ્રકાશિત થઈ રહ્યું છે ત્યારે અમે સૌપ્રથમ અમારા વાચકમિત્રોનો આભાર માનવા ઈચ્છીએ છીએ. કોરોનાકાળથી પર્યાવરણમિત્ર ડિજિટલ સ્વરૂપે પ્રકાશિત થતું રહ્યું એમાં આપ સૌનો સહયોગ મળતો રહ્યો છે. આપ અમારી વેબસાઇટ પર જૂના-નવા અંકો જોઈ શકો છો (paryavaranmitra.org.in)

GREEN CATALYST

Nurturing Youth for Environment Protection

An initiative by ParyavaranMitra

ગ્રીન કેટાલિસ્ટ પ્રવૃત્તિઓ અમદાવાદના વિવિધ વિસ્તારોમાં યુવા મિત્રો માટે યોજાઈ પ્રકૃતિ કી પાઠશાલા

પર્યાવરણ મિત્ર ગુજરાતમાં વર્ષ 1997 થી પર્યાવરણ રક્ષા માટે કાર્ય કરે છે, ભવિષ્યની પેઢીમાં, બાળકો-યુવાનોમાં પર્યાવરણીય શિક્ષણના પ્રસાર માટે વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ આયોજિત કરે છે. પર્યાવરણમિત્ર યુવાનોને પર્યાવરણના વિષયે સંવેદનશીલ બનાવવા માટે “ગ્રીન કેટાલિસ્ટ” ના નેજા હેઠળ એક અભિયાન ચલાવી રહ્યું છે. શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ, શિક્ષણવિદો, ગુજરાત પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડ અને અન્ય નિસ્ખતધારકોના સહયોગથી વિવિધ વિદ્યાશાખાના વિદ્યાર્થીઓને પર્યાવરણીય મુદ્દાઓ અંગે તાલીમ આપવી, પર્યાવરણીય સંદેશાઓના પ્રસાર માટે તેમનું કૌશલ્યવર્ધન કરવું, તેમને વિવિધ જાગૃતિ કાર્યક્રમોમાં જોડવા વગેરે પ્રયાસો સતત ચાલી રહ્યા છે.

કોલેજના વિદ્યાર્થીઓ સક્ષમ બનીને, નેતાગીરી લઈને, શાળાના બાળકો સાથે પર્યાવરણીય મુદ્દાઓ પર એક્શનની પ્રવૃત્તિઓ હાથ ધરે, તેમને પ્રકૃતિના રક્ષણ માટે “તિખારો” બનાવે તે હેતુ સાથે શાળાના વિદ્યાર્થીઓ સાથે “ઇકો-સ્પાર્કસ”ના નેજા હેઠળ પ્રવૃત્તિઓ થાય છે.

ઉનાળુ વેકેશનમાં આ વખતે ગ્રીન કેટાલિસ્ટ સભ્યોએ શાળાના બાળકોને તેમના ઘરની નજીકના સ્થળે ભેગા કરીને વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ થકી “રમત દ્વારા જ્ઞાન” પીરસવા માટે “પ્રકૃતિ કી પાઠશાળા” નું આયોજન કર્યું હતું. અમદાવાદના પાંચ વિસ્તારોમાં આ પર્યાવરણીય સમર કેમ્પ આયોજિત કરાયા

જેમાં ગ્રીન કેટાલિસ્ટ મિત્રોએ 7 થી પંદર વર્ષના 450 થી વધુ બાળકો સાથે વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ કરી. સાથે મળીને હરિયાળા, વધુ ટકાઉ ભવિષ્ય તરફની યાત્રા કેવી રીતે કરી શકે તેના વ્યવહારિક ઉદાહરણો આપીને પર્યાવરણ રક્ષણના સંદેશ આપ્યા.

બાળકોને પર્યાવરણના સૈનિક બનાવવા જ્ઞાન અને કૌશલ્યોથી સજ્જ કરીને પરિવર્તનના બીજ વાવવાનો ઉદ્દેશ્ય આવનારી પેઢીઓની સહભાગિતા વિના અધૂરો રહે. પર્યાવરણમિત્રની આ પહેલ અન્ય સંસ્થાઓને આવા સમાન પરિવર્તનશીલ સાહસ શરૂ કરવા અને આવતીકાલનો ઉજ્જવળ માર્ગ મોકળો કરવા પ્રેરિત કરે છે. પર્યાવરણ મિત્રે અમદાવાદ શહેરના વંચિત સમાજના 7 વર્ષથી 15 વર્ષના બાળકો માટે મે મહિના દરમિયાન ઓઢવ, શાહપુર, ગોમતીપુર, સરસપુર, જુહાપુરા અને નારણપુરા વિસ્તારમાં “પ્રકૃતિ કી પાઠશાળા” આયોજિત કરી. પર્યાવરણ મિત્રને આ અભિયાન માટે ગુજરાત પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડ અને સેન્ટ ઝેવિયર્સ સોશિયલ સર્વિસ સોસાયટીનો સહયોગ મળ્યો હતો.

પરમ, પરિષી, કશિશ, વિધિ, વેદ, વિશાલ, કૃષ્ણાપ્રિયા, ગીતાંજલિ સહિતના ગ્રીન કેટાલિસ્ટ મિત્રોએ બાળકોમાં પર્યાવરણ અંગેની સંવેદના પેદા થાય, તેઓ પ્રકૃતિની સુરક્ષા માટે જીવનશૈલીમાં બદલાવ લાવવા માટે સક્ષમ બને તે અંગેના પ્રયાસો કર્યા. સેન્ટ ઝેવિયર્સ સોશિયલ સર્વિસ સોસાયટીના રૂખસાનાબેન, લક્ષ્મીબેન, અમીનાબેન, રમીલાબેન, જ્યોત્સનાબેન, રાધાબેન, જાહેદાબેન, લલિતભાઈ, અનિલભાઈ, પ્રેમજીભાઈ અને લોકમંચના જાકીરભાઈ મદદરૂપ થયા હતા.

સાથોસાથ, સ્થાનિક પર્યાવરણીય પ્રશ્નો અંગે યુવામિત્રોએ પોતાના મંતવ્યો રજૂ કર્યા હતા. મારા સપનાનું શહેર કેવું હોય તે અંગે ચિત્ર બનાવીને સ્વચ્છ અમદાવાદ, ગ્રીન અમદાવાદનો ચિતાર આ ઇકો-સ્પાર્ક મિત્રોએ રજૂ કર્યો હતો. કાપડની થેલી વાપરવાના નાના પગલાં થકી જીવનશૈલીમાં પરિવર્તન લાવવાના પ્રયાસો કરવાનો સંકલ્પ સહભાગીઓએ કર્યો હતો.

બાળકો આસપાસની સજીવસૃષ્ટિ પ્રત્યે, પશુ-પક્ષી-જીવજંતુના સહ અસ્તિત્વ માટે વિચારતા થાય અને પોતાની જીવન જીવવાની પદ્ધતિમાં ફેરફાર અપનાવે તે હેતુ સાથે પાણી-પ્લાસ્ટિક-કાગળનો વપરાશ તેમજ અને પાણી-અનાજનો બગાડ અટકાવે, Use & Throw વાપરો અને ફેંકો ની ટેવથી બહાર આવે તેવા સંદેશા પણ આ કેમ્પ દરમિયાન આપવામાં આવ્યા.

અમદાવાદના વિવિધ વિસ્તારોમાં યોજાયેલ પ્રકૃતિ કી પાઠશાળામાં સરકારી અને ખાનગી શાળામાં અભ્યાસ કરતા બાળકોએ ભાગ લીધો હતો, શાળા છોડી ચૂકેલા વિદ્યાર્થીઓ પણ સહભાગી બન્યા હતા. આગામી સમયમાં આ બધી શાળામાં “પ્રકૃતિ કી પાઠશાળા” ના કાર્યક્રમો યોજવાનું આયોજન કરવામાં આવનાર છે.

પ્લાસ્ટિકની સમસ્યાના ઉકેલમાં યુવાનોની ભૂમિકા

પર્યાવરણમિત્રના ગ્રીન કેટાલિસ્ટ સભ્યોની એક ચર્ચાસભા મે મહિનાના છેલ્લા રવિવારે આયોજિત થઈ જેમાં પ્લાસ્ટિકની સમસ્યાના ઉકેલમાં યુવાનોની ભૂમિકા પર સંવાદ થયો. યુવાનો પ્લાસ્ટિક પ્રદૂષણની પર્યાવરણીય અસરો અને તેની સાથેના જોડાણ વિશે જાગૃતિ ફેલાવે, આબોહવા પરિવર્તન અને પ્લાસ્ટિક પ્રદૂષણ વચ્ચે શું સંબંધ છે એની જાણકારી મેળવે અને પ્લાસ્ટિકના ટકાઉ વિકલ્પો માટે હિમાયતી બનવા માટે સક્ષમ બને તે વિષે મુખ્ય ચર્ચાઓ થઈ. નવીન ઉકેલો વિકસાવવા સહભાગીઓ વચ્ચે સહયોગ અને વિચારોની વહેંચણીને પ્રોત્સાહન કેવી રીતે આપી શકાય તેની પણ વાત કરવામાં આવી.

ગ્રીન કેટાલિસ્ટ વિદ્યાર્થીઓને પર્યાવરણ રક્ષા માટે પહેલ કરવા સક્ષમ બનાવતી પર્યાવરણમિત્રની પહેલ છે, તેમાં જોડાવવા માટે સંપર્ક thegreencatalyst.pm@gmail.com

Follow us on Instagram:
[green_catalyst.pm](https://www.instagram.com/green_catalyst.pm)

ઘન કચરાની લડાઈ સુપ્રિમ સુધી પહોંચી ગ્રામજનોના સ્વચ્છ પર્યાવરણના અધિકાર પર અદાલતની મહોર

શહેરને સ્વચ્છ રાખવાની લાક્ષમાં ગામના પર્યાવરણનો ભોગ લેવાતા ગ્રામજનો “પર્યાવરણમિત્ર” ના વડપણ હેઠળ સર્વોચ્ચ અદાલત સુધી ન્યાય માટે લડ્યા

રાજકોટ મહાનગરપાલિકા દ્વારા શહેરની પાદરે આવેલા નાકરાવાડી ગામના સર્વે નંબર 222 માં સમગ્ર શહેરનો ઘન કચરો ઠાલવવામાં આવતો હતો. રાજકોટ મહાનગરપાલિકાએ એક ખાનગી કંપની હંજર બાયોટેક પ્રાઈવેટ લિમિટેડને કચરા વ્યવસ્થાપનનું કામ સોંપ્યું હતું પરંતુ, આ કંપની તે કામ કરવામાં નિષ્ફળ રહી અને નાકરાવાડી અને તેની આજુબાજુના ગામો આ કચરા અને તેના દ્વારા ફેલાતા ધુમાડાને લીધે પરેશાન હતા. ગ્રામજનો સાથે મળીને અમે સતાધીશોને વારંવાર રજૂઆતો કરી પણ પરિણામ ના મળતા રાજકોટના શૈલેન્દ્રસિંહ જાડેજા અને પર્યાવરણમિત્ર દ્વારા પૂના સ્થિત નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલમાં જાહેર હિતની અરજી કરવામાં આવી. NGT એ કંપનીને 25 લાખ રૂપિયા કલેક્ટર કચેરીમાં જમા કરાવવા અને આ રકમ અસરગ્રસ્તોને વળતરરૂપે આપવાનો આદેશ કર્યો હતો. આ ચૂકાદા સામે કંપનીએ સુપ્રિમ કોર્ટમાં અપીલ કરી હતી. આ અપીલને અદાલતે ખારીજ કરીને નેશનલ ગ્રીન ટ્રિબ્યુનલના ચૂકાદાને બહાલી આપી. કલેક્ટરને આદેશ કર્યો કે અસરગ્રસ્ત ગામોને વળતર ચૂકવી દેવું. તારીખ 7/5/2024 ના રોજ નામદાર સર્વોચ્ચ અદાલતે સિવિલ અપીલ નંબર 3191/2014 માં ચૂકાદો આપ્યો, આજે આપણે આ કેસની વિગતો જોઈએ.

ઘનકચરાની સમસ્યામાં ઘેરાયેલા ગ્રામજનો - નાકરાવાડી ગામના સર્વે નં-૨૨૨માં સમગ્ર રાજકોટનો કચરો ખાલી કરવામાં આવતો હતો મહાનગરપાલિકા અને પેટાકોન્ટ્રાક્ટમાં કામ કરતી હંજર બાયોટેક પ્રા.લી. દ્વારા પર્યાવરણધારાના કોઈ નિયમો પાળવામાં આવતા ન હતા. જાહેરમાં ફેલાવવામાં આવતા ઉપદ્રવને લઈ આસપાસના ગ્રામજનો વર્ષોથી ત્રસ્ત હતા જે અંગે નાકરાવાડી-પીપળીયા-નાગલપર-હડમતિયા-ખીજડીયા-રાજગઢના સરપંચશ્રીઓ-ગ્રામજનો-સ્વૈચ્છિક સંસ્થા દ્વારા રાજકોટ મહાનગરપાલિકા- ગુજરાત પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડ અને અન્ય તમામ સતાતંત્રોને વર્ષોથી સતત રજૂઆતો કરવા છતા કોઈ ઉપાયાત્મક કામગીરી કરવામાં આવેલ ન હતી જેમાં મુખ્યત્વે:

- કચરાના નિકાલની અનિયમિત કામગીરી કરવામાં આવતી હોય જે તે સમયે અંદાજે સાડા ત્રણ લાખ ટન કચરો ખુલ્લામાં પડેલ હતો જે આજની તારીખે અંદાજે 22 લાખ સુધી પંહોચેલ છે.
- ખુલ્લામાં પડેલ કચરામાથી પસાર થતા ગંદા પાણીનો નિકાલ સીધોજ નજીકના જળાશયોમાં કરવાથી નદી-કૂવાઓ-કેનાલો અને ભૂગર્ભ પાણીના તળ અતિ પ્રદૂષિત બન્યા હતા
- મૂંગા પશુઓ માટે ઘાસચારાની સમસ્યા ઉભી થયેલ હતી
- બેફામ ગંદકી-દુર્ગંધ-પ્રદૂષણને લઈ ગ્રામજનોનું સ્વાસ્થ્ય જોખમાયા હતા
- ખેડૂતો માટે ખેતી અને આજીવિકાની સમસ્યાઓ ઉભી થયેલ હતી
- મહાનગરપાલિકા દ્વારા ભૂગર્ભજળ-લિચેટના નિકાલની અને હવા તેમજ કમ્પોસ્ટની ગુણવત્તાના પૃથ્થકરણ બાબતની કોઈજ તકેદારી રાખવામાં આવતી ન હતી.
- ઘનકચરા અંગેની માસિક માહિતી પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડને મોકલવામાં આવતી ન હતી.

- જરૂરી ઉંચાઈની દિવાલ ન હોવાને લીધે આસપાસના વિસ્તારમાં કચરાનો ફેલાવો થતો હતો.
- પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડ દ્વારા આપવામાં આવેલ સૂચનાઓને ધ્યાને લેવામાં આવતી ન હતી અને ગ્રામજનોની ફરિયાદોની સતત અવગણના કરવામાં આવતી હતી.

ઉપરોક્ત પર્યાવરણીય સમસ્યાથી પીડાતા ગ્રામજનોને તંત્ર કોઈ દાદ ન દેતું હોવાથી ત્રસ્ત ગ્રામજનોએ “પર્યાવરણમિત્ર” ના નેજા હેઠળ નેશનલ ગ્રીન ટ્રીબ્યુનલમાં અરજી દાખલ કરી.

ગ્રીન ટ્રીબ્યુનલ દ્વારા બારીકાઈથી કરવામાં આવેલ ટીપ્પણી: ટ્રીબ્યુનલે રજૂઆતને ઉંડાણપૂર્વક ધ્યાને લઈ નીચેની બાબતોને બહાર લાવી સ્થળ પર પર્યાવરણીય સમસ્યા ઉદભવેલ છે તેમ સ્પષ્ટ જણાવી નીચેની બાબતોને નોંધી.

- શહેરી ઘનકચરાને એકઠો કરવો - તેને જુદો પાડવો - સંગ્રહ કરવો - વહન કરવું - પ્રોસેસીંગ કરવું અને નિકાલની તમામની જવાબદારી મહાનગરપાલિકાની રહે છે.
- રાજકોટ મહાનગરપાલિકાના જવાબદાર અધિકારી અને હંજર બાયોટેક દ્વારા પોતાના બચાવમાં રજૂ કરેલ ઘન કચરાના નિકાલની સુવ્યવસ્થિત કામગીરી થઈ રહી છે તેને નકારવામાં આવે છે.
- સૌથી અગત્યનું કે રાજકોટ મહાનગરપાલિકા અને હંજર બાયોટેક દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલ જવાબ સરખા છે (એટલે કે બન્ને મળેલા છે!) તેની નોંધ ટ્રીબ્યુનલે લીધી.
- રાજકોટ મહાનગરપાલિકાના જવાબદાર અધિકારી અને હંજર બાયોટેકના અયોગ્ય આયોજનના અભાવે આ પરિસ્થિતિ નિર્માણ પામેલ છે અને મહાનગરપાલિકાના અધિકારીઓએ કંપની પ્રત્યે ઘણી સહાનુભૂતિ દાખવેલ છે.
- રાજકોટ મહાનગરપાલિકા હસ્તગત કરવા માંગતી ૪૦ હેક્ટર જગ્યા માટે કોઈ તથ્ય જણાતું નથી અને હાલની ઉપલબ્ધ જગ્યા પણ અન્ય શહેરની તુલનામાં વધારે છે તે નોંધવામાં આવ્યું.
- પ્રદૂષણ બોર્ડ દ્વારા અનેક નોટીસો પાઠવી ભૂગર્ભજળ-લિચેટના નિકાલ તેમજ લેન્ડફીલ સાઈટ દ્વારા ફેલાવાતા પ્રદૂષણને દૂર કરવા જણાવવામાં આવેલ પરંતુ મહાનગરપાલિકા અને કંપની દ્વારા કોઈ કામગીરી કરવામાં આવી નથી અને પર્યાવરણને અને પાણીને પ્રદૂષિત કર્યું છે જે રીપોર્ટ પરથી સાબિત થયું છે.
- ગુજરાત પ્રદૂષણ બોર્ડ દ્વારા અનેક નોટીસો પાઠવવામાં આવેલ છે દરેકનો અભ્યાસ ન કરતા માત્ર છેલ્લી તા:૨૪/૦૯/૨૦૧૩ના રોજ આપેલ નોટીસને ગંભીરતાપૂર્વક ધ્યાને લેવામાં આવી.
- હંજર બાયોટેક દ્વારા લેન્ડફીલ સાઈટના સ્થળને સમયસર ડેવલપ ન કરવાને લઈ સમસ્યા વધારે ઉદભવી છે. આર.ડી.એફ પ્લાન્ટ અને કંપોસ્ટની કાર્યવાહી ચાલુ જણાતી નથી.
- લેન્ડફીલ સાઈટ-૧ સંપૂર્ણ ભરાઈ ગયેલ છે અને તેને લઈ ખાસ કરીને ચોમાસા દરમિયાન પ્રોસેસીંગ થયેલા બાકીના ઘનકચરાનો યોગ્ય નિકાલ અશક્ય બનેલ છે જેને લઈ કચરો વરસાદના પાણી સાથે ભળીને આસપાસના વિસ્તારના પાણીને પ્રદૂષિત કર્યા છે.
- લેન્ડફીલ સાઈટ નંબર-૨ નું નિર્માણ પાંચ વર્ષ મોડું છે અને હજુ પણ તે ક્યારે બનશે તેની કોઈ માહિતિ જણાતી નથી જેને લઈ ઘનકચરો અને અન્ય ગંભીર પ્રદૂષકો આસપાસની જમીનો પર પથરાઈ રહ્યા છે જેને કારણે પ્રદૂષણની ગંભીર સ્થિતિ ઉભી થઈ છે.
- હાલ તુરંત જગ્યાને ખસેડવાને બદલે સમય મર્યાદામાં કામગીરી કરવા માટેનો હુકમ કરી “પોલ્યુટર પે પ્રિન્સિપલ” અંતર્ગત ગ્રામજનો હકદાર બને છે.

- મ્યુનિસિપલ ઘન કચરાની કામગીરી રેડ કેટેગરીમાં આવતી હોય કેન્દ્રીય પ્રદૂષણ નિયંત્રણ બોર્ડને પણ કાર્યવાહી કરવા જણાવેલ છે.

ગ્રીન ટ્રીબ્યુનલનો ગ્રામજનોની તરફેણમાં ઐતિહાસિક મહત્વનો ચુકાદો:

1. હંજર બાયોટેક કંપનીએ લેન્ડફીલ સહીતની તમામ કામગીરી છ માસમાં પૂર્ણ કરવામાં આવે,જો કંપની દ્વારા સમયસર કામગીરી કરવામાં ન આવે તો અન્ય અનુભવી એજન્સી પાસે કામ કરાવી મહાનગરપાલિકાને થતો વધારાનો ખર્ચ હંજર બાયોટેક પાસેથી પેન્ટી સહિત વસૂલ કરવામાં આવે
2. પ્રદૂષણ બોર્ડની તા:૩૧-૧૨-૨૦૦૩ની મંજૂરીના અનુસંધાને મહાનગરપાલિકા દ્વારા તાત્કાલિક ધોરણે છ માસની અંદર ગ્રીન બેલ્ટ ઉભો કરવામાં આવે અને કામગીરીનો દરેક મહિનાના અંતે માસિક અહેવાલ ટ્રીબ્યુનલમાં રજૂ કરવા જણાવેલ.
3. રાજકોટ મહાનગરપાલિકા દ્વારા પ્રોસેસીંગ પ્લાન્ટ તથા લેન્ડફીલ સાઈટની ફરતે છ મહિનાની અંદર દિવાલ ઉભી કરવામાં આવે અને ગંદુ પાણી તેમજ કચરો બહાર ન ફેલાય તેની તકેદારી રાખવાની રહેશે.
4. રાજકોટ મહાનગરપાલિકાએ કચરાના પ્રોસેસીંગની કામગીરી એકપણ દિવસ બંધ ન રહે તે જોવાનું રહેશે અને પ્રદૂષણ બોર્ડની સુચનાનું ચુસ્ત પાલન કરવાનું રહેશે અને જો પાલન કરવામાં ન આવે તો પ્રદૂષણ બોર્ડ દ્વારા જરૂરી કાયદેશર કાર્યવાહી રાજકોટ મહાનગરપાલિકા અને હંજર બાયોટેક વિરુદ્ધ કરવામાં આવે.
5. પ્રદૂષણ બોર્ડ દ્વારા લેન્ડફીલ સાઈટ પર હવા અને પાણીના પ્રદૂષણનું નિયમિત મોનીટરીંગ કરવામાં આવે તેમા ક્ષતિ જણાયે જરૂરી કાયદેશર કાર્યવાહી કરવામાં આવે
6. પ્રદૂષણ બોર્ડે તાત્કાલિક સેક્ટરી-અર્બન ડેવલોપમેન્ટ ઓથોરીટી અને સંલગ્ન જીલ્લાના કલેક્ટરનો સંપર્ક કરી સમગ્ર ગુજરાતમાં મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન-નગરપાલિકાના ઘનકચરાના નિકાલની પરિસ્થિતિનો અભ્યાસ કરીને ટ્રીબ્યુનલને ત્રણ માસની અંદર રજૂ કરવામાં આવે.
7. આસપાસના દરેક અસરગ્રસ્ત ખેડૂતને રૂ-૨૦ હજાર ચુકવવા
8. કલેક્ટર-રાજકોટ એકઝીક્યુટીવ મેજિસ્ટ્રેટ દરજ્જાના અધિકારી દ્વારા પૈસાની ચૂકવણી બાબતે સંપૂર્ણ માહિતી એકઠી કરવામાં આવે.
9. હંજર બાયોટેક કંપની દ્વારા રૂ ૨૫ લાખ રૂપિયા ૪ અઠવાડીયામાં કલેક્ટરશ્રી-રાજકોટને જમા કરાવવામાં આવે અને તેની વહેંચણી કરવામાં આવે

આ હુકમ સામે હંજર બાયોટેકે સુપ્રિમમાં અપીલ દાખલ કરેલ જે અપીલ નામદાર સુપ્રિમ કોર્ટ દ્વારા કાઢી નાખવામાં આવેલ છે અને નામદાર નેશનલ ગ્રીન ટ્રીબ્યુનલના ચુકાદાને યથાવત રાખેલ છે. સવાલ એ થાય છે કે પર્યાવરણનું ખુલ્લુ નિકંદન નીકળી રહ્યું છે તેમ છતાં સત્તાતંત્ર મૂક પ્રેક્ષક બનીને આંખો બંધ કરી તમાશો જોઈ રહ્યું છે. ચૂકાદો આવ્યાને આશરે 13 વર્ષ વીતવા છતાં પરિસ્થિતિ સુધરવાને બદલે બગડી ગયેલ છે - શું નગરપાલિકા અને મહાનગરપાલિકાને પ્રદૂષણના નિયમોમાંથી મુક્તિ આપવામાં આવેલ છે? નજર સમક્ષ પ્રદૂષણ દેખાતું હોવા છતાં કાગળ પર પ્રદૂષણને નિયંત્રણમાં લઈ લેવાની ચેષ્ટાઓ ભવિષ્યમાં અતિ ગંભીર પરિણામો નોતરવાના છે તે નક્કી છે. કચરા વ્યવસ્થાપનની કામગીરીમાં બધા નિસ્બતધારકો સાથે મળીને કામગીરી કરે એ જરૂરી છે.

(અહેવાલ: શૈલેન્દ્રસિંહ જાડેજા, રાજકોટ)

છોટા પેકેટ, બડા પ્રોબ્લેમ : પેકિંગમાં સરળ, પર્યાવરણમાં ઉપાધિ

ફાલ્ગુની જોષી

વર્ષો પહેલા માર્કેટમાં આવેલ સેશે,પાઉચ,Sachet તરીકે ઓળખાતા નાના પેકિંગ બજારની દિશા ફેરવવામાં મહત્વની ભૂમિકા ભજવી ચૂક્યા છે. વહન કરવામાં સરળ, આર્થિક રીતે પરવડે તેવું આ નાનું પેકિંગ બજારમાં આવ્યું ત્યારે દાવો કરાયો કે આ અસમાનતા દૂર કરવાનું એક સાધન છે - ખાસ કરીને મોઘા ગ્રાહક ઉત્પાદનો મધ્યમ વર્ગ અને ગરીબ વર્ગ સુધી પહોંચાડવા માટેના દાવા કરતી માર્કેટ સ્ટ્રેટેજી સાથે આવેલા આ પેકિંગ આજે એક નોંધપાત્ર પર્યાવરણીય ચિંતા તરીકે ઉભરી આવ્યું છે. દેશની ઝડપી આર્થિક વૃદ્ધિ અને વધતા શહેરીકરણને કારણે શેમ્પૂ, તેલ, ડીટરજન્ટ અને મસાલા જેવા અનેક ઉત્પાદનોને આવા નાના, નોન-બાયોડિગ્રેડેબલ સેચેટમાં પેક કરવામાં આવે છે. જેમાં વપરાતા પ્લાસ્ટિકના કારણે આ ઉત્પાદનો પ્રદૂષણ ફેલાવવામાં ફાળો આપે છે, સ્થાનિક પર્યાવરણને નુકસાન કરે છે અને કચરા વ્યવસ્થાપનની સિસ્ટમ માટે નોંધપાત્ર પડકારો ઉભા કરે છે. આ નાની કોથળીઓ પર્યાવરણને

ઘણું નુકસાન પહોંચાડે છે. તેઓ લેન્ડફિલ્સ, નદીઓ અને દરિયાકિનારા પર દેખાય છે, જે ઇકોસિસ્ટમ્સ અને વન્યજીવન માટે ખરેખર ખરાબ છે. તે માત્ર પર્યાવરણને જ અસર કરતું નથી, પણ આપણા સ્વાસ્થ્ય અને આજીવિકાને પણ અસર કરે છે.

સેન્ટ્રલ પોલ્યુશન કંટ્રોલ બોર્ડ (CPCB, 2020)ના અહેવાલ મુજબ, ભારત દરરોજ અંદાજે 26,000 ટન પ્લાસ્ટિક કચરો પેદા કરે છે, જેમાં નોંધપાત્ર હિસ્સો આ નાના પેકિંગનો (સેચેટ્સનો) પણ છે. ખાસ કરીને ગ્રામીણ વિસ્તારોમાં આ નાના પેકેટ્સ ખૂબ વધુ પ્રમાણમાં દરેક ગામના પાદરે અને તળાવના કિનારે દેખાઈ રહ્યા છે.

આ સમગ્ર સ્થિતિનો તાગ મેળવવા, વિકાસશીલ અર્થતંત્રોમાં સેચેટ પ્રદૂષણની અસર અને સ્ત્રોતને વધુ સારી રીતે સમજવા માટે, “બ્રેક ફ્રી ફ્રોમ પ્લાસ્ટિક” (BFFP) નેટવર્ક સાથે સંકળાયેલી એશિયાની સંસ્થાઓએ આ વર્ષે સિટીજન

સાયન્સ બ્રાન્ડ ઓડિટ દ્વારા સહિયારા પ્રયાસો કરીને આ નાના પેકેટ્સ “સેશે” અંગે માહિતી એકત્રિત કરી. જેના આધારે તૈયાર થયેલ અહેવાલ એપ્રિલ 2024 માં પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યો. ભારત, વિયેતનામ, ઈન્ડોનેશિયા અને ફિલિપાઈન્સની 25 સંસ્થાઓના 807 સ્વયંસેવકોએ ઓક્ટોબર 2023 અને ફેબ્રુઆરી 2024 ની વચ્ચે 50 સ્થળોએ બ્રાન્ડ ઓડિટનું આયોજન કર્યું.

BFFPનું વૈશ્વિક બ્રાન્ડ ઓડિટ, જે એક સહભાગી સામુદાયિક પહેલ છે તે સતત છ વર્ષથી ચાલી રહ્યું છે, જેમાં પ્લાસ્ટિક પ્રદૂષણ માટે જવાબદાર કંપનીઓને ઓળખવા માટે સ્વયંસેવકો દ્વારા બ્રાન્ડેડ પ્લાસ્ટિક કચરો એકત્રિત કરવામાં આવે છે, તેની ગણતરી કરવામાં આવે છે અને દસ્તાવેજીકરણ કરવામાં આવે છે. હાલની વૈશ્વિક બ્રાન્ડ ઓડિટ પદ્ધતિમાં “સેશે” - “સેચેટ” નું બ્રાન્ડ ઓડિટ કરવા માટે એક ખાસ પરિશિષ્ટ વિકસાવવામાં આવ્યું. પર્યાવરણમિત્ર આ સમગ્ર પ્રક્રિયામાં સહભાગી બન્યું હતું.

આ અહેવાલમાં સમાવિષ્ટ મુખ્ય મુદ્દા જોઈએ તો,

- રિપોર્ટમાં ટોચના 10 સેશે પ્રદૂષકોની ઓળખ કરવામાં આવી છે, જેમાં યુનિલિવર, પ્રોક્ટર એન્ડ ગેમ્બલ અને નેસ્લે જેવી મોટી કંપનીઓનો સમાવેશ થાય છે. આ કંપનીઓ મુખ્યત્વે ખોરાક, પીણા અને પર્સનલ કેર પ્રોડક્ટ્સ જેવી વસ્તુઓનું વેચાણ કરે છે. ફૂડ પેકેજિંગના સેચેટ એકત્ર કરાયેલા કચરાનો લગભગ 80% હિસ્સો હતા.

- રિપોર્ટમાં ભારત, ઈન્ડોનેશિયા, ફિલિપાઈન્સ અને વિયેતનામના ચાર દેશોમાં 2,678 બ્રાન્ડનું ઓડિટ કરવામાં આવ્યું હતું. જે દર્શાવે છે કે આ દેશોમાં સેચેટ્સનો ઉપયોગ વ્યાપક છે. ભારત (380), ઈન્ડોનેશિયા (1,212) ફિલિપાઈન્સ (784), અને વિયેતનામ (395).
- જ્યારે સેચેટ પેકેજિંગની વાત આવે છે, ત્યારે મલ્ટિલેયર સેચેટ્સ એકત્રિત નમૂનાઓના 57% જેટલા હતા. સિંગલ-લેયર પેકેજિંગનો હિસ્સો 41% હતો. દુર્ભાગ્યવશ, વિવિધ સામગ્રીના બહુવિધ સ્તરો સેચેટ્સને રિસાયકલ કરવાનું અશક્ય બનાવે છે.
- કદના સંદર્ભમાં જોઈએ તો, મધ્યમ કદના સેચેટ (52.5 x 74.25 mm) સૌથી વધુ પ્રચલિત છે, એકત્રિત કરાયેલા પેકેટ્સ પૈકી 35% હિસ્સો તેમનો હતો. ત્યારબાદ નાના કદના પેકેટ્સ (26.25 x 37.125 mm) નો હિસ્સો 34% જેટલો હતો. 14% મોટા સેચેટ અને ખૂબ નાના સેચેટ 11% જેટલા નોંધાયેલા હતા.
- સેચેટ સંચાલિત અર્થતંત્રોએ ભારત, ઈન્ડોનેશિયા, ફિલિપાઈન્સ અને વિયેતનામમાં દૈનિક વપરાશના બજારને ખૂબ પ્રભાવિત કર્યું છે. તે સ્પષ્ટ છે કે સેચેટ્સના કચરાના મુદ્દા પર ધ્યાન આપવું જરૂરી બની ચૂક્યું છે.

આ સેચેટ બ્રાન્ડ ઓડિટ રિપોર્ટ સિંગલ-યુઝ સેચેટ્સની વ્યાપક સમસ્યાને હાથલાઇટ કરે છે અને વૈશ્વિક પ્લાસ્ટિક સંઘિના માળખામાં જરૂરી પગલાં લેવાની તાત્કાલિક જરૂરિયાત પર ભાર મૂકે છે. તે ખૂબ જોખમી પ્લાસ્ટિક ઉત્પાદનો - જેમ કે સેચેટ્સને દૂર કરવાની હિમાયત કરે છે. સાથોસાથ ફાસ્ટ-મૂવિંગ કન્ઝ્યુમર ગુડ્સ કંપનીઓએ નીચેની બાબતો ધ્યાનમાં લેવા અપીલ કરે છે.

- સિંગલ-યુઝ પ્લાસ્ટિકની પર્યાવરણીય, સામાજિક અને આર્થિક અસરોને અસરકારક રીતે સંબોધવા માટે, કોર્પોરેશનોએ આ સેચેટ્સને તબક્કાવાર રીતે ઉપયોગમાં નહીં લેવાનો વિકલ્પ અપનાવવો પડશે, તેના માટે તાત્કાલિક પગલાં લેવા જોઈએ.
- ઉપયોગમાં લેવાતા પેકેજિંગના પ્રકાર પ્રમાણે તેના જથ્થા અને તે પેકેજિંગમાંના રસાયણો વિશેની માહિતી જાહેર કરવી જોઈએ.
- સિંગલ-યુઝ સેચેટ્સ અને કોઈપણ પ્રકારના અન્ય સિંગલ-યુઝ પેકેજિંગ વગરના બિઝનેસ મોડલ્સને ફરીથી ડિઝાઇન કરવા જોઈએ. જેમાં પર્યાવરણને હાનિકારક ના હોય તેવી સામગ્રીનો સમાવેશ કરાય તેની કાળજી રાખવી જોઈએ..

કેન્દ્રીય પર્યાવરણ, વન અને આબોહવા પરિવર્તન મંત્રાલય દ્વારા ભારતના પ્લાસ્ટિક વેસ્ટ મેનેજમેન્ટ નિયમોમાં તાજેતરમાં થયેલા સુધારા હેઠળ, મ્યુનિસિપલ સત્તાવાળાઓ સહિતની સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ માટે હવે પ્લાસ્ટિક કચરાના વ્યવસ્થાપનમાં (દરેક તબક્કે - સંગ્રહ, નિકાલ માટે) કચરો ઉપાડનારાઓની અનિવાર્ય ભૂમિકાની વિગતો પ્રકાશિત કરવાનું ફરજિયાત છે. એક્સટેન્ડેડ પ્રોડ્યુસર્સ રિસપોન્સીબીલીટી (ઇપીઆર) હેઠળ આ એક નિર્ણાયક પગલું છે જેના કારણે કચરો ઉપાડનારાઓના યોગદાનની નોંધ લેવાશે. ટકાઉ કચરા વ્યવસ્થાપનની સિસ્ટમનો આધાર કચરો ઉપાડનારાઓ છે જે સામાજિક, આર્થિક અને પર્યાવરણીય ક્ષેત્રોમાં યોગદાન આપે છે અને સાથોસાથ આ સેચેટ્સ વેસ્ટની પુનઃપ્રાપ્તિ માટે અગત્યની ભૂમિકા ભજવે છે. આપણી જીવનશૈલીમાં બદલાવ દ્વારા આ છોટા પેકેટ્સને દૂર રાખીને આપણા પર્યાવરણને સુરક્ષિત રાખવાનો પ્રયાસ કરવામાં રીડિલિંગ જેવી પરંપરાગત ટેવો ઉપયોગી બની શકે છે.

ગુજરાતની સાંપ્રત પર્યાવરણીય પરિસ્થિતિ

પુસ્તક પરિચય

પર્યાવરણમિત્રના નિયામક મહેશભાઈ પંડ્યા લિખિત “ગુજરાતની સાંપ્રત પર્યાવરણીય પરિસ્થિતિ”ની પ્રસ્તાવના આ પુસ્તક તૈયાર કરવાનું કારણ સુપેરે રજૂ કરે છે.

“પર્યાવરણ મિત્ર” માં ‘પ’ પર્યાવરણનો ‘પ’ નામથી લેખમાળા શરૂ થઈ તેને બે ભાગમાં પુસ્તિકા સ્વરૂપે પ્રકાશિત કરી ત્યારબાદ ‘પર્યાવરણીય કાયદાઓની સરળ સમજૂતી’ અને ‘દરિયાકિનારાને લગતા ઉદ્યોગોને લગતા કાયદાઓ’

પુસ્તિકાઓ પ્રકાશિત કરી. પર્યાવરણ મિત્રની કામગીરીને 25 વર્ષ પૂરા થયા. સંસ્થાએ પર્યાવરણીય નીતિનિર્ધારણમાં ઘણો જ અગત્યનો ભાગ ભજવ્યો. સ્થાનિક, રાજ્ય અને રાષ્ટ્રીય ઉપરાંત સંયુક્ત રાષ્ટ્રસંઘના વિવિધ ઘટકો સાથે પણ કામ કરી રહ્યા છીએ. આ બધી કામગીરી અને અનુભવોને આધારે ગુજરાતની પર્યાવરણીય પરિસ્થિતિ કેવી છે તેનું આકલન કરવું જરૂરી લાગ્યું. અહીં મહદઅંશે ક્યાં નબળાઈ છે તે દર્શાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. સાથે-સાથે કેટલીક ભલામણો પણ નિર્દેશિત કરી છે. પર્યાવરણ સુરક્ષા અંગે લોક જાગૃતિ વધે અને સરકારના પ્રયાસોમાં લોકો પણ જોડાય તેવા હેતુ માત્રથી આ પુસ્તિકા પ્રગટ કરી રહ્યા છીએ.

આ પુસ્તિકામાં પ્રદૂષણ નિયંત્રણ માટે જે માળખાગત સુવિધાઓ અને વિવિધ યોજનાઓ છે તે કેટલે અંશે સફળ રહી છે. તેમજ તેને મજબૂત બનાવવા શું કરવું જોઈએ તે દર્શાવવાનો પ્રયાસ કર્યો છે. આ પુસ્તિકા અમે મહદઅંશે વિધાનસભા, લોકસભામાં મૂકાયેલ માહિતી, સરકારી વેબસાઈટ, કેંગ અહેવાલ, બજેટ પ્રકાશનો અને અખબારી અહેવાલોને આધારે તૈયાર કરી છે.

Book Post

પ્રકાશક

પર્યાવરણ મિત્ર

502 રાજ એવન્યુ, ભાઈકાકાનગર રોડ, થલતેજ ચાર રસ્તા
પાસે, અમદાવાદ - 380059 ફોન - 079-48950365

E-mail: paryavaranimitra@yahoo.com

Website: <http://paryavaranimitra.org.in/>

પર્યાવરણમિત્રના લેખોમાં વ્યક્ત થતા વિચારો સાથે સંપાદક મંડળ સહમત
હોય તે જરૂરી નથી

(ખાનગી વિતરણ અને શૈક્ષણિક હેતુ માટે પ્રકાશિત)